

ЗАВЕТЪТ НА ЧЪРЧИЛ
Как две речи спасиха Европа от комунизма

CHURCHILL'S LEGACY: TWO SPEECHES TO SAVE THE WORLD

Text copyright © 2016 by Lord Alan Watson of Richmond

This translation of CHURCHILL'S LEGACY is published by Ciela by arrangement with Bloomsbury Publishing Inc. All rights reserved.

© Ирина Васева, *превод от английски*

© Дамян Дамянов, *дизайнер на корицата*

© Сиела Норма АД

София 2017

ISBN: 978-954-28-2413-8

— ПОРЕДИЦА —
ВЛАСТ И ОТГОВОРНОСТ

ЛОРД АЛЪН УОТСЪН

ЗАВЕТЪТ НА ЧЪРЧИЛ

Как две речи спасиха Европа
от комунизма

Превод от английски Ирина Васева

 ciela

На моята съпруга за златната ни сватба

Умиротворител е човек, който храни крокодил – с надеждата, че крокодилът ще го изяде последен.

Уинстън Чърчил

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор от Свилен Спасов	9
Предговор от Рандолф Чърчил.....	13
Увод	17
ЧАСТ I. ЗАПЛАХАТА ОТ РУСИЯ, СЛАБОСТТА НА ЗАПАДА.....	19
1. Предупрежденията.....	21
2. Чърчил и Рузвелт.....	26
3. Берлин през 1945 г.....	32
ЧАСТ II. ШАНСЪТ НА ЧЪРЧИЛ	35
4. Начало на пътуването.....	37
5. „Изоставиха ме“.....	41
6. Устремен навън.....	47
7. Иди на почивка, вземи заем	51
8. Дневен ред – две в едно.....	57
Част III. ПОХОДЪТ НА ЧЪРЧИЛ.....	63
9. Лорд Халифакс и Белият дом.....	65
10. Влакът за Мисури	69
11. „Най-важната реч в живота ми“	73
Част IV. „НЕ ПРЕДИЗВИКА И КАПЧИЦА ВЪОДУШЕВЛЕНИЕ“.....	91
12. Реакции I.....	93
13. С Айк към Ричмънд	100
14. Отпътуване от Голямата ябълка.....	105
15. Завръщане у дома	111
Част V. ВЪЗРОДЕНА ЕВРОПА	119
16. Цюрих.....	121
17. Реакции II	131
18. САЩ: от раздразнение до решителност	140

Част VI. ПОБЕДИТЕЛИ И ПОБЕДЕНИ	153
19. Как и защо са така въздействащи?	155
20. Перспектива	166
Послеслов.....	175
Да оставим Чърчил да говори	177
Признателност от автора	183
Бележки	185
Библиография	193

ПРЕДГОВОР

Лорд Алън Уотсън е възпитаник на Кеймбридж, журналист, политик от Либерално-демократическата партия на Лойд Джордж. Вероятно обаче ще остане в историята с тази книга, посветена на един от най-великите политици в последните векове – Уинстън Чърчил, с всичко хубаво и лошо, свързано с името му.

Уинстън Ленърд Спенсър Чърчил е роден в семейството на херцога на Марлборо, част от голямото семейство Спенсър, към което принадлежат и Джордж Вашингтон, и покойната принцеса на Уелс лейди Даяна. През 1936 г. крал Едуард VIII, симпатизант на фашистка Германия, абдикира в полза на брат си – крал Джордж VI, който назначава Чърчил за министър-председател през април 1940 г. Чърчил е единственият политически водач, който не отстъпва пред Хитлер, а до 22 юни 1941 г. британската армия е единствената, която оказва отпор на Германия. Трудно е да се предположи какво би станало, ако Хитлер бе спечелил тази битка и бе окупира Острова.

Една от най-интересните и слабо известни у нас теми, описани в книгата, са сложните отношения между американския президент Рузвелт и Чърчил. Рузвелт не харесва Британската империя, а след конференцията в Техеран сякаш забравя кой единствен е воювал с Германия в периода 1940–1941 г. Но може би основната причина Чърчил да пропусне погребението на Рузвелт е отказът от намеса на САЩ и СССР във Варшавското въстание през 1944 г., което довежда до избиването на стотици хиляди смели поляци.

Войната свършва, но с нея идва и загуба на изборите през 1945 г., която поражда силна депресия у Чърчил. От върха на световната сцена той потъва в бездната на бездействието и самосъжалението. Тъмнината от угасналите прожектори смазва егото му. Неговите невероятни политически способности тлеят. Но както се казва в една друга книга – поискай и ще ти се даде.

Една кратка бележка от Труман, придружаваща покана от колеж в неизвестния град Фултън, ще се окаже решаваща за свободата на Европа и за бъдещето на света. Разбира се, за да ангажираш отново уморените от войната Съединени щати и да вдъхнеш енергия в Европа, трябва да си не кой да е, а Уинстън Чърчил. И вулканът на политическата мисъл, стратегия и слово изригва. При това не веднъж, а два пъти, в два града, намиращи се почти на 10 000 км един от друг. Речта за желязната завеса във Фултън и речта за Европейските съединени щати в Цюрих са израз на гениалността на неговото политическо пророчество.

И докато казаното във Фултън се радва на десетилетна популярност, то речта в Цюрих не е толкова известна. През 1946 г. се провежда Нюрнбергският процес и всички неописуеми престъпления на германците излизат наяве. Във Франция тече процес срещу колаборационистите и част от тях са осъдени на смърт. Но Чърчил повтаря думите на лейбъриста Гладстон за „благословения акт на забравата“. Той вярва, че величието на Франция и величието на Германия могат да поведат Европа към нейното Възкресение. Преди да се чуе името на Робер Шуман, европейското бъдеще се решава от Жан Моне, Дьо Гол, Лудвиг Ерхард и Конрад Аденауер, които следват призива на един британец за възраждане на разрушената Европа и очертаване пътя на нейното благоденствие.

След речта във Фултън съпругата на Рузвелт и други негови поддръжници са изключително недоволни. Симпатиите към Сталин – Чичо Джо, са накърнени. Това донякъде нанася вреди на ореола на Рузвелт. На Труман е необходимо време, за да осъзнае казаното от Чърчил, да обърне общественото мнение и през 1947 г. да му пише като на пророк. Но Чърчил не е сам. Мъдрите мъже на Америка – Уилям Аверил Хариман, Робърт Ловет, Дийн Ачесън, Джон Макклой, Чарлз Боулън и най-вече Джордж Кенан, са започнали своя поход към плана „Маршал“, НАТО, Световната банка, Международния валутен фонд, ООН. Техните усилия обаче не биха били успешни без могъществото на политическото слово и ореола на постигнатото от Уинстън Чърчил. Той като никого друго по това време разбира как да съчетае

подкрепата на САЩ за Европа с вътрешните обединени европейски усилия на непримиримите врагове Франция и Германия. Немислимо на пръв поглед – но не за него.

Разбира се, Чърчил мисли не само за света, но и за своята Великобритания. През 2006 г. мои приятели от Ливърпул ме поканиха на вечеря. Поводът бе последното плащане от Великобритания към САЩ по 60-годишния следвоенен заем. Сега „Базел III“ и ЕС не позволяват вземането на заеми със срок на погасяване над 18 г. Посещението на Чърчил в САЩ през 1946 г. далеч не е само политическо. Той се бори, при това като представител на опозицията, за този заем. И министър-председателят Атли го подкрепя в борбата. Власт и опозиция заедно – в интерес на Великобритания. Има такива държави.

Обикновено в живота на великите водачи едно събитие или тяхно решение определя мястото им в историята. Чърчил има две: 1940 г. – устояването пред нацистката агресия, последвана от победата над Хитлер, и 1946 г. – победата над Сталин, изкована само със силата на словото и визията за доброто бъдеще на хората.

*Свилен Спасов,
септември 2017 г.*

ПРЕДГОВОР ОТ РАНДОЛФ ЧЪРЧИЛ

Дейността на сър Уинстън Чърчил като лидер през Втората световна война е богато документирана. Повечето източници сочат 1940 г. като ключова в дългия живот на прадядо ми. Благодарение на отпора му срещу Хитлер Великобритания остава в конфликта и освобождението на Западна Европа става възможно. Но в края на войната тъй трудно извоюваната свобода изглежда отново застрашена. Книгата „Заветът на Чърчил. Как две речи спасиха Европа от комунизма“ предлага по-широк поглед и убедително показва, че 1946 г. е също толкова значима.

През 1946 г. Европа е опустошена от война. Политическата кариера на Чърчил е в най-тежкия си период. Избирателите са го отхвърлили, а съпругата му Клементин го успокоява с думите: „Може пък да е прикрита благословия“. Чърчил ѝ отговаря: „В момента прикритието изглежда свършено“¹.

Този дълбок мрак е разсеян от покана от един затънт университет във Фултън, щата Мисури, придружена от изкусителна бележка на Труман с обещание, че ако приеме, той ще го придружи. Във Фултън Чърчил пристига заедно с президента и произнася речта си „Желязната завеса“, с която предупреждава за заплахата над Запада от съветската хегемония над Централна и Източна Европа и от домогванията на Съветския съюз към още по-голяма власт. Чърчил казва, че това е най-значимата му реч.

За Чърчил 1946 г. се превръща в също толкова важна, колкото и 1940-а. Врагът е друг, но заплахата е съизмерима. Чърчил твърди, че САЩ следва да се ангажират със защитата на Европа – ангажимент, който те не поемат през 1940 г., когато Великобритания остава сама.

Семейство Рузвелт са потресени. Американските медии и повечето американци хулят Чърчил като войнолюбец, решен да поведе кръстоносен поход срещу „добрия стар Чичо Джо“*. Труман се огъва и дори твърди съвършено невярно, че е нямал представа какво възнамерява да каже Чърчил.

Тази история е разказвана неведнъж, макар и никога досега в подробности, с политическата осъзнатост и документалните свидетелства, почерпени от „Архивите на Чърчил“ в Кеймбридж, които са залегнали в основата на повествованието на „Заветът на Чърчил“. Лорд Алън Уотсън анализира причините и последиците, които свързват Фултън с втората реч на Чърчил от 1946 г., произнесена шест месеца по-късно – на 19 септември в Цюрих, и обяснява как те двете водят към идеята да се опълчим на комунизма.

Днес ние, по-младото поколение, които не познаваме ужасите на световната война, с лекота приемаме своите свободи и привилегии за даденост. Но Чърчил в края на Втората световна война осъзнава, че комунистическа Русия и нейният безмилостен, сеещ смърт диктатор Йосиф Сталин представляват огромна опасност за европейската стабилност. Тогава Европа е слаба и банкрутирала, а Русия – Голямата мечка – е заела агресивна и доминираща позиция. Хитлер е сразен и хората приемат, че войната е спечелена. Но големите европейски столици са приели Голямата мечка в сърцето си. След Първата световна война Чърчил упорито се мъчи да укрепи Обществото на нациите, което Съединените щати са напуснали. През 1946 г. той за пореден път си дава сметка, че без подкрепата на Америка в защита на свободата на Европа има вероятност от следваща, още по-трагична в новата атомна епоха война. Във Фултън Чърчил призовава Съединените щати като единствена в света ядрена сила да защитят Европа. А с ядрената бомба и финансовото си надмощие те имат и средствата, и възможността да го сторят.

Чърчил обаче знае и че ако подобно обвързване не бъде придружено и от вътрешен ангажимент към съживяването и възстановяването на Европа, Западна Европа пак ще се срине. Гениалността на

* Йосиф Сталин. – Б. пр.

втората реч на Чърчил е в това, че разбирайки позицията на Америка, той се стреми да стресне Европа и да я накара чрез действията си да спечели Съединените щати и те да се обвържат както икономически, така и политически.

Чърчил призовава към един вид „Съединени европейски щати“, оглавявани от Франция и Германия. Единствено помиряването между двете държави може да възстанови „моралното лидерство“ на Франция, а „Европа няма как да се съживи без една духовно велика Франция и една духовно велика Германия“. Чърчил предизвиква статуквото на контраобвинения и отчаяние, съизмерими с установеното мнение, срещу което се изправя във Фултън. В началото и това му предизвикателство е отхвърлено. По време на Нюрнбергските процеси, разобличили зверствата на нацизма, идеята за помирение е отблъскваща.

Само че Чърчил не може да се примири със слепотата, довела до 1940 г. и собствения му неуспех да накара света да го чуе, преди да е прекалено късно. През 1946 г. той успява да застави света да го изслуша. Мащабът и дълбочината на прозренията му в тези две речи никога не са били истински осмисляни, нито подобаващо обяснени.

Чърчил си отдъхва и е изпълнен с дълбоко удовлетворение, защото и двете му речи постигат целта си. Труман излага „Доктрината Труман“, с която Съединените щати се обвързват със защита на свободата. През 1947 г. той пише на Чърчил: „С всеки изминал ден речта ти във Фултън става все по-пророческа“².

Същата година Джордж К. Маршал официално въвежда плана „Маршал“ за възстановяване на европейската икономика. Чърчил с огромно удовлетворение цитира признанието на Маршал, че планът му е „пряко свързан“ с изявленията и предложенията за Съюз на Европа, които Чърчил е съживил в Цюрих.

Година по-късно Западът се противопоставя на блокадата на Берлин. Обликът и посоката на света са се променили. „Заветът на Чърчил“ разказва как и защо Чърчил постига това. Благодарение на неограничения принос на лорд Уотсън можем да осъзнаем значимостта на Чърчил и проникновената му далновидност.

Той по неповторим начин осветлява двете забележителни и пронищателни речи, които допринасят за спасяването на света през 1946 г. Приносът им се състои в това, че осигуряват пълната подкрепа на Съединените щати за така лелеяните европейски свободи, както и за повторното изграждане и възстановяване на Европа.

Вдъхновяващо е, че в началото на шейсетте години тръстът на колежа „Уестминстър“ намери начин да почете паметта на Чърчил точно на мястото, където той произнесе незабравимата си реч във Фултън. Те придобиха красивата лондонска църква „Богородица Олдърменбърийска“, проектирана от сър Кристофър Рен и сравнена със земята от „Луфтвафе“ по време на Битката за Британия. В знак на почит към Чърчил тя отново бе изградена камък по камък във Фултън, а под нея бе разположен забележителният Национален музей „Чърчил“. След падането на Берлинската стена през 1989 г., най-великото политическо събитие в живота ми, внучката на Чърчил, художничката Едуина Сандис, се вдъхнови и получи няколко части от стената. Тя създаде творбата си „Пробив“, която възплъщава идеята за волния човешки дух, който неизменно се стреми към свобода и нищо не е в състояние да го сломи. Произведението днес предава своето историческо послание до Националния музей „Чърчил“.

Отраснах през годините на Студената война – в свят, разделен от желязната завеса, но в Запад под опеката на трансатлантически и европейски съюзи, скрепени в онази следвоенна епоха и за пръв път ясно изречени преди седемдесет години в двете паметни речи през 1946 г.

Книгата на лорд Уотсън отдава искрена и проникновена почит на политическите инстинкти и неустрашимия подход на пралядо ми към сложните международни проблеми. Тя съдържа и напомняне, че е нужно да сме нащрек и неизменно да браним трудно извоюваните си свободи.

Макар Чърчил да умира преди петдесет години, основите на настоящия ни мир и свобода са очертани в онези негови две речи през 1946 г. Да не забравяме вовеки безстрашните мъже и жени, борили се и дали живота си, за да ни осигурят тези блага.

УВОД

Тази книга е посветена на втория опит на сър Уинстън Чърчил да спаси свободата на света. Първият е през 1940 г., когато той поведе отпора на Великобритания срещу тиранията, довел в крайна сметка до победа. Загуба на битката за Великобритания и нацистката окупация би означавала прекратяване на интервенцията на Съединените щати срещу Хитлер и впоследствие неминуемо би обрекло Европа или на всеобща германска окупация, или на тотално съветско господство.

Шест години по-късно за Чърчил задачата на задачите е да осуети установяването на един нов деспотизъм, като спечели подкрепата на Съединените щати за възстановяването на Европа. Това означава Европа да бъде защитена и да бъде възродена икономиката ѝ. И двете биха били невъзможни без цялостното обвързване както на правителството, така и на народа на Съединените щати. През 1946 г. Чърчил насочва цялата си енергия към постигане на тази цел.

Посещението на Чърчил в Съединените щати в началото на годината е ключово. Единствен той притежава авторитета и дръзновението да разобличи Сталин и да разголи същността му – един тиранин, решен да доминира в Европа на всяка цена с изключение на ядрена война. Разпалената от него полемика възвръща и борбеността му и му помага да се отърси от обзелата го след загубата на изборите предходната година депресия.

За да се осъществи далновидното му прозрение, се изисква още едно начинание. През септември 1946 г. той произнася втората си реч за спасяването на Европа – този път в Цюрих, Швейцария. Тя стъписва слушателите му, защото той предлага не друго, а сътрудничество между Франция и Германия, макар да съзнава, че за французите подобна идея е същинска анатема. Но както и във Фултън, Чърчил предупреждава, че скоро може да бъде прекалено късно.

За да се осмисли какво цели Чърчил с тези две речи, е необходима по-широка историческа картина. Дръзновението на въображението и мащабът на замисъла му за нов западен съюз са изключителни. По онова време малцина прозират хармонията на предложението му.

На погребението на Чърчил през 1965 г. редица коментатори оплакаха края на една епоха. Всъщност Чърчил е катализаторът на нова епоха, основаваща се на ефикасна отбрана, икономическо възраждане и европейски съюз.